

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-2-66-88>

УДК [81'272]:32:39-044.967(477)«2010/2014»

Новородовський В.В.Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса
Національної академії наук України**МОВНИЙ ЧИННИК ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ (2010-2014 РР.)**

Анотація. Розглядається вплив мовної політики в Україні на етнополітичну ситуацію. Висвітлено ключові заходи керівництва країни упродовж 2010-2014 рр., які зумовлювали поширення русифікаторських тенденцій та формування підґрунтя для концепту «русского мира». Шляхом комплексного аналізу законодавчих актів, наукових праць вітчизняних та зарубіжних дослідників, розкрито проблему впливу мовного чинника на дезінтеграцію в суспільстві. Наголошено на відсутності реальних механізмів захисту української мови, як державної. Зазначено особливості білінгвізму в Україні, а також його наслідки на сучасному етапі (анексія Криму, антиукраїнська інформаційна кампанія, російсько-українська війна на сході України).

Ключові слова: мова, русифікація, дестабілізація, національні меншини, законодавство, «русский мир», національна безпека, суспільство.

Novorodovskyi ValeriiI.F. Kuras Institute of Political and Ethno-National Research of the
National Academy of Sciences of Ukraine**THE LANGUAGE FACTOR OF ETHNOPOLITICAL DESTABILIZATION IN UKRAINE (2010-2014)**

Summary. The influence language policy of Ukraine to the ethno-political situation is considered. The main measures of the state governance in 2010-2014 that have caused dissemination of the russification trends and formation of the «russian world» concept basis are elucidated. Through a comprehensive analysis of legislative acts, scientific works of domestic and foreign researchers, the problem of the influence of the language factor on disintegration in society is revealed. It is emphasized on the absence of the real security mechanisms of Ukrainian language as a state one. The features of bilingualism in Ukraine and also its consequence sat the modern stage (annexing of Crimea, anti-Ukrainian information campaign, Russian-Ukrainian war in the east of Ukraine) are indicated. The problems of legislative regulation of the linguistic issue are determined. The views of European experts regarding changes in language legislation are highlighted. The reaction of the population of Ukraine, international and domestic experts, scientists on the adoption of the Law of Ukraine «On the Principles of the State Language Policy» is revealed. Particular attention is paid to the highlighted reactions of public organizations of national minorities of Ukraine to changes in linguistic legislation. The process of Russification in the south-eastern regions in 2010-2014 is considered, as well as the influence of these processes on the deployment of Crimean annexation and military actions in the east of Ukraine. An analysis of the changes in linguistic and cultural policies in Ukraine has shown a number of problems in the field of ethno-national security, as well as deepening ethno-political destabilization in certain regions.

Keywords: language, russification, destabilization, national minorities, legislation, «russian world», national security, society.

Одним із ключових чинників національної безпеки та етнополітичної стабільності є вирішення проблеми статусу державної мови та мов меншин. Після проголошення незалежності мовне питання в Україні мало стати одним із основних у формуванні майбутньої концепції державної етнонаціональної політики, що безумовно слугувало б інтеграційним процесам в українському суспільстві. Втім українська політична еліта не приділяла значної уваги мовному питанню від початку періоду незалежності, про що свідчить використання мовного законодавства 1989 р. упродовж більше 20 років. З іншої сторони російські спецслужби у 1990-х рр. використовували мовне питання, зокрема штучно розкручуючи проблему утисків російськомовного населення та «наси́льницької українізації» для дестабілізації ситуації на території Донбасу та недопущення розпаду Радянського союзу. Незважаючи на провал на початковому етапі, російські спецслужби, керуючи низкою проросійських організацій, готували підґрунтя для подальшої мовно-культурної експансії на території

України. Особливого впливу на мовну ситуацію Україна зазнала після 2010 р., з приходом до влади проросійських сил (президентство В.Ф. Януковича, коаліція «Партії регіонів України» та «Комуністичної партії України»), утвердженням урядом РФ федеральної цільової програми «Російська мова» у 2011 р. та появою стабільного фінансування ідей концепту «русский мир» після повернення до президентського крісла Росії В.В. Путіна.

Актуалізують мовну проблему в Україні й історичні особливості співіснування української та російської мови, а також спроби насильницької русифікації, шляхом знищення, дискредитації чи асиміляції української мови. Враховуючи це, керівництво країни повинно було ще на початку 1990-х рр. сформувати систему заходів захисту та поширення державної мови, її популяризації, при цьому не забуваючи надавати можливості для розвитку мов національних меншин, особливо тих, які під загрозою зникнення (кримчацька, караїмська тощо), що унеможливило б створення деструктивних умов упродовж 2010-2014 рр.

Метою цього дослідження є комплексний аналіз мовної проблеми в Україні, зокрема проблеми двомовності, а також наслідків державної політики та втручання іноземних країн у вирішенні цієї проблеми упродовж 2010-2014 рр.

Аналіз останніх публікацій. Упродовж незалежності питання стосовно мови зазнавало чимало дискусій зі сторони низки науковців. В умовах російської агресії та необхідності посилення заходів з національної безпеки та консолідації нації – мовна проблема актуалізується. Відзначаємо, що найбільш авторитетним дослідником цього питання лишається В. Кулик, який у своїх працях досліджував особливості державної мовної політики, проблему білінгвізму та регіональне сприйняття мовного питання [6–7]. Розкриваючи особливості мовної політики, дослідники М. Лукінюк [22], О. Матета, О. Доскач [23], Н. Терес [27] звертали увагу політизацію цього питання. Зокрема, М. Лукінюк намагався розвінчати міфи навколо «двомовності» в Україні, а також визначав власний антиукраїнський підтекст мовного закону «Колісніченка-Ківалова» [22]. Натомість Н. Терес відмічала той факт, що прийняття цього закону співпадало з початком виборчої кампанії до парламенту в 2012 р. [27]. Окремо слід відзначити іноземних дослідників, які не оминували увагою це питання, зокрема Білла Боврінга [2], Іштвана Чеснічко, Цєли Федінець [3], Тадеуша Ольшанського [11] та ін., які розкривали особливості мовної політики та мовного законодавства в Україні.

Виклад основного матеріалу. Мовне питання, починаючи з 1991 р. стало одним із засобів політичної мобілізації населення та фактично зумовило конфлікт між двома найбільшими етносами країни. Це пов'язано з тим, що державна політика серед національних меншин (значна частина яких була російськомовною) не могла задовольнити їхні права в повному обсязі, у той час як значну частину українського населення більше хвилювало питання статусу, захисту та майбутнє державної мови [5]. Держава мала б використати мову як чинник консолідації України, втім досить часто вона ставала інструментом політичного впливу на електорат, що викликало напруженість в українському суспільстві [18]. У свою чергу це стало джерелом поділу між людьми та регіонами [1]. Росія, маючи свої важелі впливу в Україні на етнополітичну ситуацію та використовуючи концепцію «руського мира», намагалася утримувати під контролем країну, а у разі початку руху в євроінтеграційному напрямі – піднімала питання федералізацією, а також впливала на розгортання сепаратизму, застосовуючи апробовані сценарії у Грузії чи Придністров'ї.

Процес формування національної, суверенної та незалежної України тісно взаємопов'язаний з розвитком української мови як державної. Будь-які спроби створення підґрунтя для розвитку російської мови, як регіональної, лише посилюють загрозу для національної безпеки України та поширення агресивних ідей «руського мира». Збереження територіальної цілісності також залежить від захисту української мови, а відсутність цього аспекту – стає чинником для дезінтеграції суспільства та загрози суверенітету,

свідченням чого стала російська агресія на проросійському сході та в Криму.

На думку Катерини Гандзюк мовна проблема завжди визначала політику. У 2000-х рр. розгорнулися процеси, які визначалися викоріненням з історії південно-східного регіону всього українського, що здійснювалося й за підтримки місцевих чиновників. Згодом стає зрозумілим, що це був етап формування підґрунтя для інформаційної війни та поширення ідей «руського мира» [4, с. 7]. Мова ставала не лише політичним засобом мобілізації електорату, зокрема національних меншин, але й фактично зброєю, спрямованою на дестабілізацію ситуації в країні. Відсутність адекватних законних механізмів та програм утвердження української мови як державної, захисту мов національних меншин та міноритарних мов (ті які під загрозою зникнення), а також спекуляції політиків з цього питання, лише поглиблювала кризу суспільних відносин в країні.

Скасування Конституційним Судом скандального Закону України «Про засади державної мовної політики» або відомого широкому колу людей під назвою закон «Колісніченка-Ківалова» викликало неоднозначну реакцію серед української політичної та наукової еліти: одні повністю погоджуються з неконституційністю цього закону, а отже підтримують його скасування, інші, прихильники проросійського напрямку розвитку, вважають, що це лише привід для поділу населення на «патріотів» та «інших». Втім ця теза є абсурдною, зважаючи на те, що маніпуляціями мовного питання, зокрема у плані статусу російської, зазвичай займалися проросійські сили. Прийняття у першому читанні законопроект № 5670-д «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 4 жовтня 2018 р. лише поглибило дискусії експертів і водночас сформувало поле для спекуляцій окремими політичними силами з метою мобілізації електорату на вибори.

Засилля російської мови в інформаційному просторі зумовлювало зниження популярності української, що також впливало на світоглядні уявлення громадян України. У 2010 р. група українських бібліотекарів, які відвідали Іллінойський університет в Урбана-Шампейн, скаржилися на обсяги видавництва українською мовою [8, с. 167]. Звісно ринок російськомовної продукції був домінуючим на території України, а після зменшення квот на україномовну аудіовізуальну продукцію згідно зі змінами до Закону України «Про телебачення та радіомовлення», відбулося тотальне засилля російськомовного аудіо та кіно контенту [27, с. 180], що зумовило його повне домінування в інформаційному полі України. Безумовно підтримка українських видавців зі сторони державних та недержавних, а також міжнародних організацій лише б підвищувала престиж української мови серед населення [8, с. 167]. Втім, політика «Партії регіонів України» та її лідера В.Ф. Януковича, які у програмних документах задекларували шлях до створення умов для надання статусу другої державної для російської мови лише поглиблювала протиріччя між українським населенням сходу та заходу.

З приходом до влади В.Ф. Януковича відбулися зміни не лише вектору зовнішньої політики,

але й внутрішньої. Незважаючи на звернення Президента України щодо необхідності утвердження етнонаціональної злагоди в країні на принципах демократії на всебічного розвитку кожної особи чи етнічної спільноти [24, с. 71], як гарантії національної безпеки і суспільної єдності, він, у зв'язку з адміністративною реформою ліквідував Державний комітет у справах національностей та релігій та Раду з питань етнонаціональної політики при Президентові України. Водночас, зазначаючи про недосконалість законодавчої бази у доповіді наголошувалося про необхідність «подолання високих темпів мовної та культурної асиміляції переважної більшості національних спільнот у бік російських мовних та культурних зразків» [24, с. 72]. Тобто, фактично декларувався курс на припинення русифікації серед нацменшин України, зокрема в освітній сфері. Втім, відзначимо, що ця теза містила більше декларативний характер, оскільки подальша внутрішня політика В.Ф. Януковича, його «Партії регіонів України», супроводжувалася тотальним насадженням російських історичних та мовно-культурних традицій, що у свою чергу поглиблювало цивілізаційний розкол України на схід-захід, який сформувався після 2004 р.

Відзначимо, що з 2010 р. відбувалися зміни у сфері національної безпеки. Відмова від вступу до НАТО, декларування позаблоковості в новій редакції Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», узгоджуючи згідно з нормами Конституції України, також не оминуло проблеми національних меншин. Серед ключових принципів у гуманітарній сфері гарантувався захист та вільний розвиток російської мови, а також інших мов національних меншин [15, с. 117–118]. Відкритим лишалося питання створення нового мовного закону. Відповідно, починаючи з 2010 р. було прийнято низку різних законодавчих актів, постанов, які фактично розширювали права використання російської та інших мов меншин на території України [27, с. 180]. Де-факто, це лише закріплювало позиції російської мови в інформаційному просторі та у суспільно-політичному житті українців.

Мовна проблема є одним із засобів мобілізації електорату в південно-східному регіоні України для таких політичних сил як «Партія регіонів України» та «Комуністична партія України». Виступаючи відкрито з підтримкою російської мови, вони намагалися прирівняти її до статусу державної [12]. Окремі політичні групи використовували тезу про мовну рівність як засіб для отримання статусу-кво в регіонах, представляючи українську мову виключно як частину «більшої російської культури» [8, с. 162]. Маючи підґрунтя для цього в південно-східному регіоні країни, на Закарпатті, представники цих політичних сил, прикриваючись необхідністю захисту мовних прав національних меншин взялися за розробку нового мовного законодавства.

Спроби змінити мовне законодавство відбулися у вересні 2010 р. з метою узгодити положення національного законодавства з Європейською хартією регіональних мов або мов меншин. Ініціаторами цього проекту стали народні депутати від «Партії регіонів України», «Комуністичної партії України», «Блоку Литвина». Відзначимо,

що положення проекту фактично затверджували двомовність в Україні, зокрема у статтях 7 і 8. Відзначимо, що саме у статті 7 зазначалося, що російська мова потребує особливого захисту, оскільки, на думку авторів документу, є потужним чинником консолідації українського народу [26]. Народний депутат України від «Партії регіонів» Вадим Колесніченко зазначав, що цей проект закону відповідає ключовим вимогам Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, а також визначає ключові заходи для реалізації статусу регіональних мов. Фактично він скасовував обмеження на вживання російської мови у всіх сферах суспільного життя, що у свою чергу спричинило її засилля в інформаційному просторі та повсякденному житті українців. В'ячеслав Кириленко зазначив, що у разі прийняття подібного законопроекту Україна буде розділена, а українська мова поступово зазнаватиме утисків. Опозиційно до цього документу віднеслися й наукові та освітні установи, зокрема Національна академія наук України та Києво-Могилянська академія [2].

Венеціанська Комісія розкритикувала цей проект, оскільки вважала, що він сформований для захисту російської мови, натомість у ньому відсутні положення гарантії належного захисту української мови як державної [11, с. 47]. Верховний комісар ОБСЄ з питань національних меншин Кнут Воллебек також піддав критиці проект цього закону, за що отримав негативну реакцію від лідерів окремих російських, румунських, угорських, єврейських організацій національних меншин та звинувачення від В. Колесніченка у «подвійних стандартах» [2]. Втім, подальші події довели, що російська мова стала дезінтегруючим фактором, а виокремлення її серед мов інших національних меншин, лише провокувало напругу у суспільстві.

Формування російського світогляду, шляхом тотальної русифікації південно-східних регіонів зумовлювало лише поширення антиукраїнських настроїв та відчуження від усього національного. Очевидно, що російська мова була знаряддям окремих українських політиків для геополітичного зближення з Росією та подальшою експансією інформаційного простору російською мовою. У зв'язку з цим законопроект розкритикований суспільством, науковцями та блогерами, які зауважували, цей документ фактично узаконював русифікацію. Ймовірно, у зв'язку з несприйняттям українською спільнотою цього законопроекту, а також відсутністю підтримки серед експертного кола, його було відкликано у лютому 2011 р. Втім, мовне питання лишалося відкритим, а проблема двомовності, яка підігрівалася як зі сторони Росії, так і зі сторони українських політиків, впливала на дезінтеграційні процеси та національну безпеку в Україні.

Проросійська більшість в парламенті у 2010 р. обґрунтовувала необхідність модернізації мовного законодавства для узгодження з ключовими положеннями Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. Маніпулюючи окремими положеннями хартії, представники «КПУ» та «Партії регіонів України», а також місцева політична та бізнес еліта на Донбасі та Криму зазначали, що російська мова, яка є поширеною у окремих

регіонах України має право на статус не лише регіональної, але й другої державної. Відзначимо, що ратифікація Хартії спричинила низку проблем юридичного, політичного та економічного характеру, пов'язаних з неправильним офіційним перекладом тексту цього документа українською мовою та хибним розумінням його мети та об'єкта. Тобто згідно з цим актом під захист потрапляють регіональні або міноритарні мови, але не мови меншин. Хартія, як акт міжнародного права статусу регіональних чи міноритарних мов містить перелік цілей і принципів, які кожна сторона зобов'язується використовувати у мовній політиці. Зважаючи на це, російська мова не потрапляє під визначення регіональної чи міноритарної мови, оскільки вона поширена у багатьох сферах на значній території країни, а отже не потребує додаткового захисту через загрозу свого зникнення [17, с. 302–303]. Ксенія Максимовцова підтверджує цю тезу, зазначаючи, що російська мова в Україні не потребує особливого статусу [9, с. 38]. Тим не менш, окремі політики та представники громадських організацій національних меншин України, спираючись на цей документ, намагалися маніпулювати його положеннями, особливо під час виборчих кампаній, що стало певною закономірністю в українському суспільстві. Незважаючи на це, застосування всіх положень Хартії спрямоване на утвердження української мови як державної у всіх сферах суспільного життя на всій території України [20], а отже втілення цієї політики не створює загрози для інших мов. Основою філософією Хартії є захист культурного і мовного різноманіття. На думку Білла Боврінга вона розроблена для таких країн як Франція та Туреччина, які не визнають поняття «меншина» на їхній території [2]. Приєднання України до Хартії окремими дослідниками оцінюється як політична помилка з однієї сторони України, а з іншої – Ради Європи.

У липні 2012 р. було прийнято резонансний Закон України «Про засади державної мовної політики», який був розкритикований не лише суспільством, науковцями, політологами, але й західними експертами. По-перше, документ ухвалено з численними порушеннями, а по-друге, закон фактично нівелював сприйняття української мови як державної, шляхом надання мовам меншин статусу регіональної. Крім того, закон базувався на положеннях проекту закону «Про мови в Україні» 2010 р., який на думку Європейської комісії за демократію через право (Венеціанської комісії) був незбалансований і фактично зумовлював зміцнення позицій російської мови [18]. Блогери назвали прийняття цього документу «злочином проти мови та подарунком Кремлю» [21]. Більше того, у мережі досить негативно оцінювали діяльність авторів мовних законопроектів 2010 та 2012 років, а прийняття Закону України «Про засади державної мовної політики» називали засобом для русифікації України [25]. Свідченням цього є дискусії у парламенті, у яких обговорювалися не проблеми захисту мов меншин, а поширення російської мови у всіх сферах суспільного життя. Тобто це ліберальне законодавство, яке закріплювало принцип плюралізму мов, згідно з яким держава гарантувала кожному члену суспільства можли-

вість розмовляти рідною мовою, фактично зумовлювало русифікацію [11, с. 50].

Відзначимо, що прийняття відповідного законопроекту відповідало закономірності використання мовного питання як засобу мобілізації населення, громадських організацій під час виборів. Безумовно, цей закон, який майже повністю відтворював положення проекту 2010 р., прийнято за кілька місяців до парламентських виборів з метою активізувати проросійський електорат на сході. Ця закономірність підтверджується і у висновку Венеціанської комісії, яка зазначала, що мовне питання «стає одним із головних під час виборчих кампаній та продовжує бути предметом для дебатів» [18].

Закон не лише не сприяв поширенню української мови як державної, але й створював всі умови для дестабілізації етнополітичної ситуації. Враховуючи регіональні особливості України, надання широким можливостям для застосування у державному діловодстві мов національних меншин лише сприяло поглибленню кризи діалогу між центром та регіонами. Зважаючи на статтю 7 цього закону, існує десятивідсотковий поріг, для отримання статусу регіональної мови. Враховуючи етнополітичні та регіональні особливості України у низці областей на цей статус претендували російська, кримськотатарська, угорська, болгарська, молдовська, румунська, гагаузька та ін. мови. Дія закону фактично поширювалася на 18 мов меншин. Найбільше етномовне різноманіття спостерігалось на Закарпатті, де угорська, румунська, ромська, російська, русинська, словацька та інші мали змогу отримати статус місцевої чи регіональної згідно з цим законом [3, с. 574]. Суперечливість цього документу також полягала не лише в наданні мовам окремих меншин статусу регіональної в окремих областях, де їхня концентрація становить 10 % чи вище, але й в неоднозначному трактуванні поняття «рідна мова» [23, с. 118]. Згідно із цим документом «рідна мова – перша мова якою особа оволоділа в ранньому дитинстві». З іншої сторони у частині 1 статті 3 цього ж закону зазначається, що кожен сам має право визначити мову, яка є для нього рідною [19].

Крім того, новий «мовний закон» посилював суперечності в суспільстві. Зокрема, як відзначає В.М. Кулик, на заході різко негативно сприймали надання статусу регіональної мови для російської. Натомість на сході, більшість підтримували ідею вживання в офіційному діловодстві російської мови поряд з українською чи замість неї [6]. Проблема русифікації в діловодстві окремих регіонах (південно-східній Україні, АР Крим), яка зумовлювалася Законом України «Про засади державної мовної політики», була не єдиною. Нове мовне законодавство посилювало децентралістські настрої національних меншин, не лише росіян, але й угорців та румун, що у свою чергу несе загрозу сепаратизму. У випадку з АР Крим та окремими регіонами Донецької та Луганської області, русифікація зумовила окупацію та початок російсько-української війни.

Ще на стадії законопроекту документ було розкритиковано Венеціанською комісією та низкою іноземних експертів, які вважали, що це лише знизить значення української мови як

державної. Відзначимо, що на думку експертів комісії, введення в дію цього закону негативно вплинуло б на значення української мови як консолідуючого фактору української нації. Більше того, критиці піддано текст проекту, де російська мова, серед інших мов меншин, виділяється окремо [18]. Головою Відділу демократичних інститутів і фундаментальних прав Венеціанської Комісії Артеміді-Тетяні Кісці довелося публічно пояснити рішення стосовно «мовного закону». Вона відзначала, що окремі положення документу мали позитивні оцінки, однак він не гарантував достатнє забезпечення використання та захисту української мови як державної [22, с. 163]. На думку Верховного Комісара ОБСЄ в справах національних меншин Кнута Воллебека прийняття цього закону лише посилить мовний поділ усередині країни [13].

Прийняття закону «Колесніченка-Ківалова» викликало обурення серед українців, які відразу ж виступили з протестами. Низка місцевих органів самоврядування, зокрема у Львівській, Івано-Франківській, Тернопільській, Рівненській, Хмельницькій областях, виступили із засудженням мовного закону та прийняли резолюцію, що цей документ не матиме дії на їхній території [3, с. 576]. Критику цього закону висловили Застанівська, Садгірська, Вижицька, Кицманська Районні ради Чернівецької області, а Вінницька, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Рівненська обласні ради, Луцька, Мукачівська, Рівненська, Сумська, Хмельницька та інші міські ради направили звернення до Президента України, у якому просили проведення експертизи та громадського обговорення цього документу, зазначаючи при цьому, що українська мова – єдина державна [27, с. 182]. Не підтримали цей документ 69 громадських організацій, які закликали спікера Верховної Ради України В. Литвина не підписувати закон. Низка наукових та освітніх інституцій висловилися проти введення в дію Закону України «Про засади державної мовної політики», а саме: Інститут мовознавства, Інститут української мови, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень, Інститут держави і права, філологічний факультет Київського національного університету та ін. [27, с. 182].

Виправдання закону її авторами з точки зору захисту інтересів представників етнічних спільнот України не відповідало дійсності. Реальне становище змінилося лише для російської, угорської, румунської та молдовської мов у прикордонних регіонах [16, с. 146]. Польський дослідник Тадеуш А. Ольшанський відзначав, що документ лише сприяв розширенню присутності російської мови в публічній сфері [11, с. 50]. Відповідно низка організацій нацменшин також виступили проти мовного закону «Колесніченка-Ківалова». Серед них відзначимо Конгрес національних громад, до яких входять болгарська, естонська, єврейська, литовська, німецька, польська, румунська, ромська, угорська, кримськотатарська, татарська та вірменська спільноти, «Союз гагаузів України», Асоціація єврейських громад та общин України, організація російської культури «Русь» та ін. [27, с. 182]. Це свідчить про те, що закон не захищав мовні інтереси національних меншин та України загалом. Голо-

ва Асоціації єврейських організацій і громад (ВААД) Йосип Зісельс відзначив, що прийняття цього закону поглиблювало не лише політичні, але й економічні проблеми. Зокрема, на його думку Україна не мала змоги осилити все, що запропоновано законом у найближчі роки. Крім того, Йосип Зісельс наголосив, що незважаючи на те, що він є представником єврейської меншини, він перш за все громадянин України, а отже на його думку українська мова – єдина, яка повинна мати статус державної заради захисту національних інтересів. Незважаючи на проголошені тези політиків щодо захисту міноритарних мов, на думку голови ВААД привілеї отримає лише російська, а також мови національних меншин, які мають місця компактного проживання (угорці, румуни, молдавани) [22, с. 166–167]. Дія закону «Колесніченка-Ківалова» лише поглиблювала дезінтеграційні процеси в українському суспільстві через загрозу відмови від української мови як державної в окремих регіонах. Йосип Зісельс з цього приводу зазначив: «Його (закону – ред. В. Новородовський) загроза в тому, що він загальмує становлення української мови. Регіони, в яких російська мова стане офіційною, відмовляться від української» [22, с. 168]. Отже, етнічні спільноти України, незважаючи на розписані можливості у мовному законі, розуміли основний русифікаційний підтекст.

Відзначимо, що після введення в дію закону «Колесніченка-Ківалова» відбулася зміна відношення і використання української та російської мови в побуті, на роботі чи під час звернень до посадових осіб. Згідно з дослідженнями Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) у 2014 р. переважна більшість населення південного-сходу в офіційному спілкуванні з чиновниками, у родині, на роботі та в мережі використовували російську мову; на заході переважна більшість спілкувалася виключно українською у всіх сферах суспільного життя; центр – 1/3 звернень до чиновників відбувалася російською мовою, що в принципі порушувало вимоги закону «Про засади державної мовної політики». Втім, якщо на офіційному рівні українська мова мала певні переваги, то в навчальних закладах чи на роботі істотно переважала російська. У центральному регіоні загалом спостерігалася двомовність, а в південно-східному та Донбасі переважала російська мова. Зважаючи на те, що значна частина населення цих макрорегіонів вживає українську мову в кращому випадку на рівні з російською свідчить про те, що державна мова не має пріоритету над регіональною. Втім така ситуація спостерігалася і до 2012 р., коли російська мала статус мови національної меншини [16, с. 148–150]. Отже, незважаючи на домінування російської мови в окремих регіонах, зокрема в державних установах, автори закону «Про засади державної мовної політики» наполягали на додатковому захисті регіональних мов (мова йдеться більше про російську).

Закон України «Про засади державної мовної політики» став результатом підтримки попити надання правового статусу російської мови окремими політичними силами. З приходом В.Ф. Януковича відбулося повернення соціокультурного розвитку України від українізації,

започаткованої В.А. Ющенком, до поступового просування російської мови. У свою чергу це спричинювало нарощування невдоволення зокрема серед молоді. Дослідник В.М. Кулик відзначав, що молодь протистояла політиці «повернення до російської», натомість люди похилого сприймали її позитивно [7]. Таким чином, прийняття відповідного закону, як засобу не лише політичної маніпуляції суспільством, але й технологією мобілізації електорату України. Тим не менш ці дії лише поглиблювали цивілізаційний поділ України, а також провокували етнополітичну нестабільність.

Важливе значення мовне питання займало під час проведення освітньої реформи упродовж 2011-2012 рр. Освіта і мова навчання відігравала важливу роль у процесі визначення ідентичності. У мережі, під час дискусії з приводу реформ у сфері освіти, відбувалося протистояння двох ключових проблем: захист російської мови в освіті та загроза для української мови. Відповідно відбувалося розмежування на тих, хто підтримував русифікацію в освіті (реформи Д. Табачника) та хто був проти надмірних заходів із поширення російської мови [10]. На думку Р. Бортника, Україна мала б використовувати досвід Фінляндії, яка надавала можливості для національних меншин здобувати освіту рідною для них мовою, зазначаючи, що це є поширеною європейською практикою [14]. Втім, враховуючи українські реалії, надмірні заходи щодо захисту російської мови лише зумовлювали поглиблення кризи та становили загрозу для української як державної, про що зазначали європейські експерти. Після прийняття Закону України «Про засади державної мовної політики», мовне питання в освіті регулювалося статтею 20 цього документу. Відповідно, у загальноосвітніх навчальних закладах забезпечувалося вивчення державної мови та однієї з регіональних мов чи мов меншин [19].

Прийняття закону «Колісниченка Ківалова», мовно-культурна політика Партії Регіонів, КПУ хоч і викликала обурення не лише в українців, але й окремих представників національних меншин, втім не спричинила масові протести. Незважаючи на це, мовне питання стало однією з причин які зумовили початок Майдану [4, с. 7]. Отже, враховуючи процес наступу на національну самосвідомість українців, який супроводжувався низьким рівнем життя та економічного розвитку, корупцією, відбувалося посилення протестних настроїв, які у 2013-2014 рр. зумовили Революцію Гідності.

Таким чином, мовна політика правлячої «Партії Регіонів України» та її союзника «КПУ», яка спрямовувалася на посилення русифікації та поступового витіснення української мови зі сфер державної діяльності, лише поглиблювала цивілізаційний розкол України та провокувала етнополітичну нестабільність. Сформовані на законодавчому рівні умови для розвитку мов національних меншин як регіональних лише спонукали до розвитку ідей сепаратизму, а відсутність адекватних механізмів захисту єдиної державної мови – загрожували національній безпеці. Прикриваючись необхідністю захисту мовно-культурних прав національних меншин, автори закону «Колісниченка-Ківалова» фактично узаконували русифікацію. Незважаючи на це, європейські експерти, українська інтелігенція, представники окремих національних організацій національних та громадських організацій виступили з критикою цього закону, зазначаючи, що він шкодить розвитку української мови та утвердженню української модерної нації. З огляду на сучасні події, пов'язані з російською агресією та інформаційною війною, приводом якої став так званий «захист російськомовного населення», стає очевидним той факт, що мовна політика «регіоналів» лише стала підґрунтям для цих явищ.

Список літератури:

1. Audley A. Ukraine or Ukraines? Understanding nationhood, identity, and the European question in post 1991 Ukraine. URL: https://www.academia.edu/10090682/Ukraine_or_Ukraines_Understanding_nationhood_identity_and_the_European_question_in_post_1991_Ukraine
2. Bowring B. The Russian Language in Ukraine: Complicit in Genocide, or Victim of State-building? URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1981913
3. Csernicsko I., Fedinec Cs. Four Language Laws of Ukraine. *International Journal on Minority and Group Rights*. 2016. № 23. P. 560–582.
4. Handziuk K. The Ukrainian language as a protest. *The Ukrainian week*. November, 2018. № 11(129). P. 7.
5. István Csernicskó, Réka Máté Bilingualism in Ukraine: value or challenge? URL: <https://content.sciendo.com/view/journals/sm/10/1/article-p14.xml>
6. Kulyk V. Language Policy in Ukraine: What People Want the State to Do. URL: https://www.academia.edu/4419731/Language_Policy_in_Ukraine_What_People_Want_the_State_to_Do
7. Kulyk V. The age factor in language practices and attitudes: continuity and change in Ukraine's bilingualism. *National papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*. 2014. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00905992.2014.971725>
8. Lakhtionova A. Understanding Passive Bilingualism in Eastern Ukraine. *Critical Multilingualism Studies*. 2017. Vol 5. No 1. P. 144–173.
9. Maksimovtsova K. Contemporary Debates over Language Policy regarding Ethnic Minorities in Latvia and Ukraine: The Discourse of Russian-Language Press. Bielefeld / St. Petersburg, 2013. 132 p.
10. Maksimovtsova K. Language Policy in Education in Contemporary Ukraine: A Continuous Discussion of Contested National Identity. URL: <http://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2017/Maksimovtsova.pdf>
11. Tadeush A. Olszanski The language issue in Ukraine: an attempt at a new perspective. *Centre of Eastern Studies*. Warsaw, 2012. 60 p.
12. Ukraine or Ukraines? Understanding nationhood, identity, and the European question in post 1991 Ukraine. URL: https://www.academia.edu/10090682/Ukraine_or_Ukraines_Understanding_nationhood_identity_and_the_European_question_in_post_1991_Ukraine
13. Аврамчук К. Чи всю правду сказав Колесниченко щодо закону про мови? URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2012/05/18/6964776/>

14. Бортник Р. Аспекти мультилінгвального образования в мире: опыт для Украины. URL: <https://from-ua.com/articles/231038-aspekti-multilingvalnogo-obrazovaniya-v-mire-opit-dlya-ukraini.html>
15. Гай-Нижник П.П. Росія проти України (1990-2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. Київ : МП «Лєся», 2017. 332 с.
16. Етнополітичний контекст соціокультурних трансформацій у сучасній Україні / ред. кол. О. Рафальський, В. Войналович, Л. Нагорна. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2017. 512 с.
17. Етнополітичні процеси в Україні: регіональні особливості: [Монографія] / Панчук М., Євтух В., Войналович В. та ін. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011. 396 с.
18. Європейська комісія за демократію через право. Висновок щодо проекту закону «Про засади державної мовної політики». URL: https://constituanta.blogspot.com/2012/07/2011_11.html
19. Закон України «Про засади державної мовної політики». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>
20. Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-15>
21. Костенко Ю. Подарунок Кремлю. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/kostenko/4f67843421849/>
22. Лукінюк М. Руйнуємо міфи! Полемічні нотатки до українсько-російської історії з окремими фрагментами дискусій автора в Інтернеті [Текст]. Серія «Історичні студії». Київ : Український пріоритет, 2014. 576 с.
23. Матета О., Доскач О. Мовна політика в Україні: національна консолідація чи політичний ризик. *Історико-політичні студії*. 2013. № 1. С. 113-121.
24. Послання Президента України Віктора Януковича до Українського народу (з Експертною доповіддю НІСД «Україна ХХІ століття. Стратегія реформ і суспільної консолідації») / укладач А.В. Єрмолаєв. Київ : НІСД, 2010. 128 с.
25. Про мовну ситуацію в Україні: політичні актори і мова в інтернет-комунікації (на матеріалі блогів «Української Правди» за 2007-2017 рр. та Zaxid.Net за 2008-2017 рр.). URL: http://philology.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/%D0%A8%D0%B8%D1%84%D1%80_%D0%91%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B5%D1%80_%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0.pdf
26. Проект Закону України «Про мови в Україні» від 07.09.2010. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF0S703A.html
27. Терес Н. Мовна політика в Україні в умовах парламентських виборів 2012 року. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*. 2014. С. 173–186.

Reference:

1. Audley A. Ukraine or Ukraines? Understanding nationhood, identity, and the European question in post 1991 Ukraine. URL: https://www.academia.edu/10090682/Ukraine_or_Ukraines_Understanding_nationhood_identity_and_the_European_question_in_post_1991_Ukraine
2. Bowring B. The Russian Language in Ukraine: Complicit in Genocide, or Victim of State-building? URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1981913
3. Csernicsko I., Fedinec Cs. (2016). Four Language Laws of Ukraine. *International Journal on Minority and Group Rights*. № 23. P. 560–582.
4. Handziuk K. (2018). The Ukrainian language as a protest. *The Ukrainian week*. November. № 11(129). P. 7.
5. István Csernicskó, Réka Máté Bilingualism in Ukraine: value or challenge? URL: <https://content.sciendo.com/view/journals/sm/10/1/article-p14.xml>
6. Kulyk V. Language Policy in Ukraine: What People Want the State to Do. URL: https://www.academia.edu/4419731/Language_Policy_in_Ukraine_What_People_Want_the_State_to_Do
7. Kulyk V. The age factor in language practices and attitudes: continuity and change in Ukraine's bilingualism. *National papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*. 2014. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00905992.2014.971725>
8. Lakhionova A. (2017). Understanding Passive Bilingualism in Eastern Ukraine. *Critical Multilingualism Studies*. Vol 5. No 1. P. 144–173.
9. Maksimovtsova K. (2013). Contemporary Debates over Language Policy regarding Ethnic Minorities in Latvia and Ukraine: The Discourse of Russian-Language Press. Bielefeld / St. Petersburg, 132 p.
10. Maksimovtsova K. Language Policy in Education in Contemporary Ukraine: A Continuous Discussion of Contested National Identity. URL: <http://www.ecmi.de/fileadmin/downloads/publications/JEMIE/2017/Maksimovtsova.pdf>
11. Tadeush A. Olszanski (2012). The language issue in Ukraine: an attempt at a new perspective. *Centre of Eastern Studies*. Warsaw, 60 p.
12. Ukraine or Ukraines? Understanding nationhood, identity, and the European question in post 1991 Ukraine. URL: https://www.academia.edu/10090682/Ukraine_or_Ukraines_Understanding_nationhood_identity_and_the_European_question_in_post_1991_Ukraine
13. Avramchuk K. Chy vsiu pravdu skazav Kolesnichenko shchodo zakonu pro movy? [Did Kolisnichenko tell all true about the law of languages]. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2012/05/18/6964776/>
14. Bortnyk R. Аспекти мультлінгвального образования в мире: опыт для Украины. [Aspects of multilingual education in the world: experience for Ukraine]. URL: <https://from-ua.com/articles/231038-aspekti-multilingvalnogo-obrazovaniya-v-mire-opit-dlya-ukraini.html>
15. Hai-Nyzhnyk P.P. (2017). Rosiia proty Ukrainy (1990-2016 rr.): vid polityky shantazhu i prymusu do viiny na pohlynannia ta sprobly znyshchennia [Russia against Ukraine (1990-2016): from the policy of coercion to the war of absorption and attempts to destroy it]. Kyiv: MP «Лєся». 332 s.
16. Etnopolitychnyi kontekst sotsiokulturnykh transformatsii u suchasniy Ukraini (2017) [Ethno political context of the social-culture transformation in the modern Ukraine] / ред. кол. О. Рафальський, В. Войналович, Л. Нагорна. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 512 с.
17. Etnopolitychni protsesy v Ukraini: rehionalni osoblyvosti [Ethno political processes in Ukraine: regional specifics] : [Monografii] (2011) / Panchuk M., Yevtukh V., Voinalovych V. та ін. Kyiv: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 396 с.
18. Yevropeiska komisiia za demokratiiu cherez pravo. Vysnovok shchodo proektu zakonu «Pro zasady derzhavnoi movnoi polityky». [European Commission for Democracy through Law. Conclusion on the draft law «On the principles of state language policy»]. URL: https://constituanta.blogspot.com/2012/07/2011_11.html

19. Zakon Ukrainy «Pro zasady derzhavnoi movnoi polityky» [Law of Ukraine «On the principles of state language policy»]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>
20. Zakon Ukrainy «Pro ratyfikatsiiu Yevropeiskoi khartii rehionalnykh mov abo mov menshyn» [Law of Ukraine «On ratification of the European Charter for Regional or Minority Languages»]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-15>
21. Kostenko Yu. Podarunok Kremliu [A gift to the Kremlin]. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/kostenko/4f67843421849/>
22. Lukiniuk M. (2014) Ruiniemo mify! Polemichni notatky do ukrainsko-rosiiskoi istorii z okremymy frahmentamy diskusii avtora v Interneti [Tekst] [Destroying myths! Polemical notes to the Ukrainian-Russian history with separate fragments of author's discussion on the Internet] / M.V. Lukiniuk: Seriiia «Istorychni studii». Kyiv : Ukrainskyi priorytet, 576 s.
23. Mateta O., Doskach O. (2013). Movna polityka v Ukraini: natsionalna konsolidatsiia chy politychnyi ryzyk [Language policy in Ukraine: national consolidation or political risk]. *Istoryko-politychni studii*. № 1. S. 113–121.
24. Poslannia Prezydenta Ukrainy Viktora Yanukovycha do Ukrainskoho narodu (z Ekspertnoiu dopoviddu NISD «Ukraina XXI stolittia. Stratehiia reform i suspilnoi konsolidatsii») (2010). [The message of the President of Ukraine to the Ukrainian People (with the expert report NISR «Ukraine in 21th century. Strategy of reforms and social consolidation»)] / ukladach A.V. Yermolaiev. Kyiv : NISD. 128 s.
25. Pro movnu sytuatsiiu v Ukraini: politychni aktory i mova v internet-komunikatsii (na materialy blohiv «Ukrainskoi Pravdy» za 2007-2017 rr. ta Zaxid.Net za 2008-2017 rr.). [On the language situation in Ukraine: political actors and language in the internet communication (on the material of «Ukrainian True» and Zaxid.Net for 2008-2017)]. URL: http://philology.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/%D0%A8%D0%B8%D1%84%D1%80_%D0%91%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B5%D1%80_%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B0.pdf
26. Proekt Zakonu Ukrainy «Pro movy v Ukraini» vid 7.09.2010. [Draft law of Ukraine «On the languages in Ukraine» from 07.09.2010]. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF0S703A.html
27. Teres N. (2014). Movna polityka v Ukraini v umovakh parlamentskykh vyboriv 2012 roku [Language policy in Ukraine in the context of the parliamentary elections 2012]. *Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska*. 2014. S. 173–186.